

Анатолій ГАЛІМОВ,

доктор педагогічних наук, професор,
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана
Хмельницького, м. Хмельницький

Валерій ДОВГАНЬ,

доктор наук з державного управління, доцент,
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана
Хмельницького, м. Хмельницький

УДОСКОНАЛЕННЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розглянуто роль розвитку творчої індивідуальності майбутніх фахівців у освітньому процесі, її вплив на подальшу професійну діяльність та виконання професійних обов'язків. Визначені основні особливості щодо удосконалення її розвитку у ході освітнього процесу вищого військового навчального закладу.

Ключові слова: *творча індивідуальність, розвиток, форми і методи, навчання, фахівець, освітній процес, вищий військовий навчальний заклад, саморозвиток, самореалізація, здібності, навчальні курси.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. У наш час не викликає сумнівів, що освітня сфера є стратегічно важливою для будь-якого суспільства, оскільки саме освіта впливає на формування й розвиток майбутніх фахівців, їхніх особистісних рис, здібностей і талантів. Сьогодення висуває нові вимоги до фахівців будь-якої галузі, надаючи пріоритетного значення таким особистісним якостям, як уміння мислити, самостійно вирішувати проблеми, що виникають, творчо працювати, як прагнення поповнювати знання, формувати та розвивати комунікативні навички тощо. Це повною мірою стосується й майбутніх фахівців-прикордонників, які здійснюють оперативно-службову діяльність в складних умовах, що характеризуються активізацією діяльності злочинних угруповань, пов'язаною з незаконною міграцією, незаконним переміщенням через державний кордон людей, товарів і вантажів,

контрабандою зброї, боєприпасів, засобів диверсій і терору, наркотиків. Виконання оперативно-службових завдань припускає гнучкість і динамічність мислення, здатність не тільки досягати неухильного виконання прийнятих рішень, але вчасно відмовитися від неправильного або застарілого рішення. Все це обумовлює необхідність підвищення професіоналізму охоронців державного кордону, у тому числі за рахунок творчого вирішення завдань професійної діяльності, і, як наслідок, пошуку та запровадження в практику нових форм і методів навчання у освітньому процесі Національної академії Державної прикордонної служби України.

Метою статті є визначення ролі розвитку творчої індивідуальності майбутніх фахівців у освітньому процесі та її впливу на подальшу управлінську практичну діяльність при виконанні завдань пов'язаних з професійними обов'язками.

Виклад основного матеріалу досліджень. Звернення до наукових джерел засвідчує, що проблема ця не є новою. Закономірності формування пізнавальної активності, самостійності, творчої професійної діяльності досліджували В. Лозова, М. Нікандров, Є. Равкін, Б. Теплов, В. Зайчук та ін. Всі вони однакові в тому, що розвиток творчої індивідуальності – одне з головних завдань професійної підготовки висококваліфікованих кадрів, адже, розкриваючи творчу індивідуальність фахівця, ми формуємо в нього потребу в самоосвіті як якості особистості, а це, в свою чергу, сприяє формуванню пізнавальної спрямованості в опануванні управлінською діяльністю.

Педагоги та психологи розглядають творчість як вищий рівень логічного мислення, яке є поштовхом до діяльності, результатом якої є створені матеріальні й духовні цінності. Більшість науковців погоджується з тим, що творча особистість володіє високим рівнем знань, має спрямованість на нове, оригінальне. Для творчої особистості творче мислення є життєвою потребою, а творчий стиль поведінки – найбільш характерний.

Творчі потенції людини – це задатки і тенденції, що перетворюються на здібності, які зумовлюються природними, творчими силами. Здібності мають

бути задіяними у механізмі творчості – інструменті людини, який дає їй можливість виконувати творчу роботу. Без діючого механізму творчості важко собі уявити підйом інтелектуального й духовного потенціалу майбутніх фахівців в Україні.

Звідси випливають завдання докорінного удосконалення концептуальних, структурних та організаційних засад освіти та освітнього процесу вищого навчального закладу.

Звернення до досвіду минулих років засвідчує, що за традиційного підходу система підготовки фахівців багато в чому була розрахована на масове засвоєння. Тому для індивідуального, тобто творчого, відкриття й пізнання особистістю істинності того чи іншого явища, факту, вироблення власної думки майже не залишилося місця.

Разом з цим слід зазначити, що освітня система переживає стан, пов'язаний з боротьбою старого з новим. Щоб нове зародилося і набрало потужності, треба звернути увагу на актуальні суперечності і способи їх розв'язання, перетворення їх з руйнівних на креативні чинники освіти.

На думку В. Зайчука, існуючий зміст освіти – штучний, а вікові перетворення психіки, свідомості та діяльності людини – природні, через таку несумісність виникають протиріччя, які не сприяють розвитку механізму творчості. Розбіжність освітніх можливостей людини і змісту освіти містить у собі суперечності: дві протилежні сторони процесу, що виключають одна одну. Учень і студент добре знають, що набувають знань, якими вони ніколи не будуть продуктивно користуватися у житті чи роботі. Це і призводить до руйнування особистості молодого людини, розриву цілісності її душі, змушуючи до подвійного життя.

Отже, треба в освітньому процесі поєднати у пропорційності і відповідності дві протилежності: освітні можливості людини і сутність освіти (її зміст і форми). Тобто привести їх до єдності протилежностей [1].

В теперішніх умовах реформування вищої освіти, потреба індивідуально-творчого розвитку особистості майбутнього фахівця актуалізується

формуванням самодостатньої особистості через її саморозвиток, розкриття здібностей і можливостей, самореалізацію.

Відомо, що індивід стає особистістю, тільки засвоївши соціальні функції і розвинувши самосвідомість, тобто усвідомивши свою самототожність й неповторність як суб'єкт діяльності й індивідуальності. Індивідуальність же визначається як сукупність рис, що відрізняють одного індивіда від іншого [2].

Прагнення злитися з соціальним середовищем і разом з тим відмежуватися від нього, проявити творчу індивідуальність робить особистість і продуктом соціального розвитку, і суб'єктом соціальних відносин [3].

Таким чином, коли йдеться про творчу індивідуальність особистості, то мають на увазі: сформованість у неї творчих здібностей, наявність творчого потенціалу, потреби у творчій праці з метою самореалізації й самоствердження; диференціацію творчої діяльності, її визначеність у якійсь конкретній професійній діяльності; певний рівень творчих досягнень людини; особистий стиль творчості; наявність певної ієрархії мотивів, серед яких мотив творчого самоствердження відіграє смислотвірну роль [4].

Отже, важливість розвитку творчої індивідуальності майбутнього фахівця в процесі його професійної підготовки зумовлена багатьма причинами. Насамперед тим, що успішність такої діяльності, на думку Б.Теплова, може бути забезпечена різними особистісними якостями і вміннями людини застосовувати достоїнства своєї індивідуальності та нейтралізувати її вади. Таким чином, навчально-виховний процес у вищому у навчальному закладі має створювати умови для належного оволодіння цілісним досвідом професійної діяльності, але не копіюючи, а індивідуально поєднуючи його основні складові.

Цілком очевидно, що будь-якій системі освіти, а військовій особливо, притаманний консерватизм, оскільки вона змушена трансформувати відповідним чином знання й інші культурні цінності. Виникає невідповідність між творчими цілями вищої освіти і репродуктивним, у своїй основі, змістом. Наше дослідження показало, що часткове “зняття” цієї невідповідності можливо при педагогічно доцільній організації пізнавальної діяльності

майбутніх фахівців, в основі якої повинна лежати спільна творча діяльність викладачів і курсантів(студентів) академії.

Творчість у навчальному процесі вчені традиційно визначають як форму діяльності людини, спрямовану на створення якісно нових для нього цінностей, що мають суспільне значення, тобто цінностей, важливих для формування особистості, як суспільного суб'єкта, отже, творчість може бути і як “відкриття для інших” і як “відкриття для себе”.

Розглядаючи особливості індивідуальної творчості майбутніх фахівців, ми вважаємо, що в цьому випадку має місце і суб'єктивна й об'єктивна творчість. Суб'єктивна творчість починається з процесу вивчення наукових дисциплін (наукові факти, що засвоюються уже відомі суспільству). При виконанні спеціалізованих наукових, курсових і дипломних робіт творчість набуває суб'єктивно-об'єктивного значення. Причому, процентне співвідношення суб'єктивної й об'єктивної творчості в різних курсантів різне. Збільшення частки об'єктивної творчості – найважливіше завдання будь-якого військового вузу.

У наш час найбільш відомі два шляхи формування індивідуального творчого мислення. Перший – це навчання окремим прийомам творчості у рамках спеціально організованих навчальних курсів. Другий – відпрацьовування комплексів творчих прийомів під час спеціальних занять, що проводяться психологами. Обидва ці шляхи мають і свої позитивні якості, і свої недоліки. І абсолютно праві ті вчені, які наполягають на об'єднанні цих шляхів.

Відомо, що індивід може діяти й сприймати інформацію, орієнтуючись на певні зразки, штампи, не докладаючи зусиль, щоб усвідомити її внутрішньо, не надаючи їй особистісного значення й не інтерпретуючи її. За цих умов усі свої зусилля він спрямовує на те, щоб не відрізнятись від думки більшості, бути схваленим нею. У такому разі зникає самостійність думки, творчість, індивідуальний характер сприймання. І, навпаки, водночас із бажанням самостійно розібратися в чомусь, зрозуміти сутність прочитаного або почутого, прагненням перевірити все на практиці виникає й розвивається творчість,

оригінальність, незаштампованість мислення – невід’ємні риси справжнього вчителя [5].

З огляду на це, індивідуально-творчий розвиток передбачає не механічне запам’ятовування й відтворення навчального матеріалу, а його творче опрацювання, виявлення прихованого змісту, власну оригінальну інтерпретацію, формування особистісного ставлення до нього, оцінювання важливості та ефективності запропонованих ідей, теорій, методичних рекомендацій, дискусії, прагнення поділитися своїми думками з іншими, почути їхню оцінку. Творчий, особистісний характер засвоєння теоретичних знань, передумови формування належних практичних умінь і навичок виявляються також у тому, що кожне інформаційне повідомлення, кожний засіб і прийом організації й реалізації освітньої діяльності студент мусить порівняти зі своєю особистістю, власними внутрішніми настановами й переконаннями, “приміряти на себе”.

Сучасна педагогіка виділяє низку сторін творчого процесу: постановка питання, що потребує відповіді, тобто вміння побачити проблему та сформулювати її; мобілізація необхідних знань для постановки попередньої гіпотези, для визначення шляхів і способів вирішення завдання; спеціальні спостереження, експерименти та їхнє узагальнення у вигляді висновків і гіпотез, оформлення виникаючих думок у вигляді математичних, графічних структур; та чи інша перевірка спеціальної цінності продукту творчості.

У зв’язку з вищезазначеним виникає питання: “Які якості особистості необхідні для творчості?”. У даний час дослідники виділяють більш п’ятдесяти таких якостей. Нам видається найбільш доцільний підхід В. Шубинського до цього питання. Він співвідносить етапи творчості з необхідними для їхнього здійснення інтегративними творчими якостями особистості. Перший етап – почуття новизни, незвичайного, чутливість до протиріч, критичність, схильність до творчого сумніву (“сумніватися у всьому”), здатність відчувати внутрішню боротьбу, інформаційний голод (“спрага пізнання”). Другий етап – інтуїція, творче уявлення, почуття краси, дотепність, здатність викривати

аналогії, натхненність, оригінальність (нестандартність) мислення, емоційна збудливість у творчій ситуації. Третій етап – самокритичність, заповзятість у доведенні справи до кінця, здатність користуватися різними формами доказів, обґрунтування результатів творчості, достатня широта та глибина знань, досвіду й умінь для втілення нового в духовні і матеріальні форми [6].

Численні дослідження педагогів, психологів, соціологів обґрунтовують потребу оновлення принципів управлінської діяльності, формування нової управлінської культури, орієнтації на нові дидактичні напрями, теорії, концепції, на аналіз деструктивних чинників різноманітних видів діяльності. Ці зміни й перетворення повинні мати гуманістичну спрямованість, бути орієнтованими на гармонійний розвиток творчої особистості курсанта в цілому, а не на окремі показники розвитку його інтелектуальної сфери. Особливістю підготовки фахівців XXI ст. повинен бути особистісно-орієнтований підхід, відповідність особистісних здібностей фахівця професіограмі обраної спеціальності.

Результати численних професіографічних та психологічних досліджень свідчать, що професія майбутнього фахівця-керівника акумулює багато професіональних і особистісних якостей. У літературних джерелах нараховується понад 300 різноманітних якостей. Зупинимося докладніше тільки на окремих з них.

Англійські фахівці з управління М. Вудкок і Д. Френсис вважають найголовнішими такі вимоги до керівника: 1) здатність керувати собою; 2) розумні особисті цінності, чітка особиста мета, прагнення постійного особистісного зростання; 3) навичка розв'язувати проблеми; 4) винахідливість і спроможність до інновацій; 5) висока спроможність впливати на людей свого оточення; 6) знання сучасних управлінських підходів; 7) спроможність керувати; 8) вміння навчати й розвивати підлеглих; 9) здатність формувати й розвивати ефективні робочі групи [7].

Проаналізувавши професійні якості сучасного керівника, можемо оптимізувати формування фахівців такого профілю, а врахувавши особливості

професійної діяльності офіцерів-прикордонників, скоригувати підготовку, внести зміни в типові навчальні плани й програми Національної академії Державної прикордонної служби.

Висновки. Таким чином, актуальність проблеми підготовки майбутніх фахівців для Державної прикордонної служби України, її складність потребують комплексного підходу в пошуках оптимальних варіантів її розв'язання, консолідацію дій науково-педагогічних працівників і командування факультетів. Тому, першочерговим завданням перебудови освітнього процесу в академії має бути здійснення рішучого кроку від масового індивідуального навчання і спрямування його на розвиток аналітичного мислення й творчих здібностей майбутніх фахівців.

Розгляд проблем розвитку творчої індивідуальності майбутніх фахівців у освітньому процесі вищого навчального закладу дав можливість виявити складні теоретичні та практичні питання, які потребують вирішення. Результати проведеного аналізу свідчать про те, що існує нагальна потреба у розробці науково-методичного апарату оцінки професійної готовності майбутніх фахівців-прикордонників до творчого вирішення завдань професійної діяльності.

Перспективним напрямком *подальшого дослідження* є виявлення форм і методів формування професійної готовності майбутніх фахівців до творчого вирішення завдань управлінської діяльності в ході освітнього процесу у вищому військовому навчальному закладі.

Список використаної літератури

1. Зайчук В. О. Освіта та інтелектуальний потенціал суспільства: суперечності та перспективи // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – № 7. – С. 8.
2. Щербаков А. И. Психолого-педагогическая подготовка учителя-воспитателя и пути ее оптимизации в высшей школе // Проблемы совершенствования психолого-педагогической подготовки учителя. – Л., 1980. – С.43.
3. Краткий словарь по социологии. – М., 1989. – С. 144.
4. Решетников П. Е. Нетрадиционная технологическая система подготовки учителей. – М., 2000. – С. 176-177.

5. Побірченко Н. С. Развитие творчої індивідуальності студентів у процесі підготовки до педагогічної діяльності // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 4. – С. 81.

6. Шубинский В. С. Педагогика творчества учащихся. – М.: Знание, 1988. – 80 с.

7. Романовський О. Г. Сучасні підходи до проектування психолого-педагогічної моделі інженера-керівника // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 4. – С. 69–78.

Галимов А., Довгань В. Совершенствование развития творческой индивидуальности будущих специалистов в образовательном процессе высшего военного учебного заведения

В статье рассмотрена роль развития творческой индивидуальности будущих специалистов в образовательном процессе, ее влияние на дальнейшую профессиональную деятельность и выполнение профессиональных обязанностей. Определены основные особенности по совершенствованию ее развития в ходе образовательного процесса высшего военного учебного заведения.

Ключевые слова: творческая индивидуальность, формы и методы, специалист, образовательный процесс, высшее военное учебное заведение, самообразование, способности, самореализация, учебные курсы.

Halimov A., Dovhan V. Perfection of the development of creative individuality of future specialists in the educational process of the higher military educational establishment

In the article it is considered the role of development of creative individuality of future specialists in the educational process, its influence on further professional activity and carrying out professional duties. The main features of improving its development during the educational process of the higher military educational establishment are determined.

Key words: creative individuality, forms and methods, specialist, educational process, higher military educational establishment, self-education, abilities, selfrealization, training courses.